כד הקמח — לשון הרע

זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים (דברים כ"ד:ט'). זו מצות עשה שבתורה מכלל תרי"ג מצות שנצטוינו בהם והוא כלשון (שמות י"ג:ג') זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים שהיא מצות עשה וכן (שם כ) זכור את יום השבת לקדשו. ויזהיר משה רבינו בכתוב הזה על מדת לשון הרע שהיא מדה מגונה עד מאד שכל המחזיקים בה אילם מקבלים פני שכינה. ויאמר שנזכר בענין המדה המשוקצת הזאת מה שאירע בשבילה למרים הנביאה שלא דברה לשון הרע אלא באחיה אשר גדלה אותו ולא דברה לאחרים אלא בינה ובין אהרן אחיה ולא דברה בפני משה שיתבייש ויכלם מזה ואעפ"כ נענשה בצרעת וכל מעשיה הטובים לא הגינו עליה מן העונש, והנה זה ודאי ק"ו לשאר בני אדם שהרי בידוע אם מרים אחות משה שהיתה גדולה ממנו ונתנה נפשה עליו בענין היאור וגדולה מזו כי משה לא היה מקפיד בדבריה וגדולה מזו שלא דברה לשון הרע לגמרי אלא שטעתה במה שהיתה מדמה אותו לשאר הנביאים נענשה בצרעת ק"ו לשאר בני אדם המספרים לשון הרע לגמרי על גדולים מהם בחכמה ובשנים ועל המקפידים בדבר שענשם כפול ומכופל, ועל זה אסרה תורה חברת יושבי קרנות שאינם מדברים אלא דברים בטלים וכענין שכתוב (קהלת ה':ב'-ג') כי בא החלום ברוב ענין וקול כסיל ברוב דברים, כי כשם שהחלומות רובן הבלים ודברים בטלים כן הכסילים רוב דבריהם דברים בטלים. וידוע כי כל הרגיל לדבר דברים בטלים מתוך אותם דברים בטלים יבא לספר לשון הרע מהמון העם, ומתוך כך יספר לשון הרע מן הצדיקים שנא' (תהילים ל"א:י"ט) תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק, ומתוך כך יבא לדבר בנביאים ויתן דופי בדבריהם שנא' (דברי הימים ב ל"ו:ט"ז) ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים וגו', ומתוך שהרגיל את עצמו לספר בגנות הבריות שבארץ יספר בגנות של מעלה לכפור בעיקר והוא שכתוב (תהילים ע"ג:ט') שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ, לשולם שהלכה בארץ גרמה להם ששתו בשמים פיהם. ולגודל חומר העבירה הזאת אין המחזיקים בה מקבלים פני שכינה, והוא שדרשו רז"ל במס' סוטה (דף מ"ב) ארבע כתות אין מקבלות פני שכינה, ואלו הן, כת חנפים, כת שקרים, כת מספרי לשון הרע. כת לצים ומצינו כי חלק בעל המדה הזו של לשון הרע נתנו דוד ע"ה עם חלק הגנבים והמנאפים ואמר כי לא יאות לבעל לשון הרע שיעסוק בתורה והוא שאמר (תהילים נ':ט"ז) ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקך וכתיב (שם) פיך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה. קראו רשע והשוה אותו לגנבים ומנאפים. ומצינו ששלמה המלך ע"ה שהזהיר על הלשון ואמר (משלי י"ח:כ') מפרי פי איש תשבע בטנו (שם) מות וחיים ביד לשון, הודיענו בשני כתובים אלה גודל כח הלשון אם לטוב אם לרע, כי אם הוא משתמש בלשונו בדברי תורה ויוכיח ויזכה את הרבים הנה זה שכרו אתו ופעולתו לפניו, ואם בדברי רכילות ולשון הרע תנה ענשו מעותד ומזומן ותשבע בטנו ממנו ויהיה תחלת הכתוב מפרי פי איש תשבע בטנו על עונש הלשון הרע וסופו כשהוא אומר תבואת שפתיו ישבע על שכר לשון הצדיק המזכה את הבריות ומצדיק לשון הרבים בלשונו, והכתוב שאחריו נקשר עמו וביאור אליו והוא שאמר מות וחיים ביד לשון וגו', יאמר מאחר כי מות וחיים ביד לשון מי שאוהב את הלשון והוא האיש החפץ לדבר תמיד יסתכל לקבל עליו שכר וידבר בדברי חכמה ותוכחת חיים והשלום והאמת ויאכל פרי הלשון ויהיה שכרו רב כי חיים ביד לשון, וכאשר הוא רגיל לדבר יותר משאר בני אדם כן ירבה שכרו, ובענין ההפך ג"כ אם הוא אוהב הלשון לדברי רכילות ולשון הרע הלא ענשו גדול ויאכל פרי העונש. ועל כן יש לו להזהר בזה כי מות ביד לשון:

ודרשו רז"ל (ערכין דף טו:) אין הנגעים באים אלא על לשון הרע שנאמר (קהלת ה':ה') אל תתן את פיך לחטיא את בשרך כלומר אל תתן רשות להוציא דבר מפיך לחטיא את בשרך להלקות גופך ואל תאמר לפני המלאך הממונה עליך בשגגה הוצאתי מפי הדבור, שכל דבור ודבור שיוצא מפיך הלא הם בספר נכתבין בין טוב בין רע בין שוגג בין מזיד. למה יקצוף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך אלו הידים והגוף שלוקין בנגעים:

ובמדרש מות וחיים ביד לשון הכל תלוי בלשון זכה לחיים לא זכה למיתה. עסק אדם בתורה בלשונו זכה לחיים שהתורה עץ חיים שנא' (משלי ג':י"ח) עץ חיים היא למחזיקים בה. והיא רפואתו של לשון הרע מרפא לשון עץ חיים. אם עסק בלשון הרע מתחייב הוא בנפשו למות שקשה לשון הרע משפיכות דמים שכל מי שהורג אינו הורג אלא נפש אחד אבל המספר לשון הרע הורג שלשה האומרו והמקבלו ומי שנאמר עליו, שכן מצינו בדואג האדומי שאמר לשון הרע על אחימלך בן אחיטוב ונהרג שנאמר (שמואל א כ"ב:ט"ז) ויאמר שאול מות תמות אחימלך ונהרג שאול דכתיב (דברי הימים א י':י"ג) וימת שאול במעלו אשר מעל בה', וכן שאול אמר (שמואל ב א':ט') עמוד עלי ומותתני כי אחזני השבץ קטיגוריא של נוב עיר הכהנים ואין שבץ אלא בגדי כהונה (שמות כ"ח:י"א) ועשית משבצות זהב, ודואג האדומי נשתרש מחיי העוה"ז שנאמר (תהילים נ"ב:ז') גם אל יתצך לנצח יחתך ויסחך מאהל ושרשך מארץ חיים. מי קשה המכה בחרב או המכה בחץ. המכה בחרב אינו יכול להמית אלא בקרוב והמכה בחץ אינו כן אלא זורק בחץ ומכהו בכל מקום שרואה אותו ולכך נמשל המספר לשון הרע לחץ שנאמר (ירמיהו ט':ז') חץ שחוט לשונם מרמה דבר בפיו וגו'. וכה"א (תהילים נ"ז:ה') בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה:

כל המספר לשון הרע כאלו כופר בעיקר שנאמר אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו וגו'. קשה לשון הרע משפיכות דמים ומגילוי עריות ומע"ז. בשפיכות דמים כתיב (בראשית ד':י"ג) ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשוא. בגילוי עריות כתיב (בראשית ל"ט:ט') איך אעשה הרעה הגדולה הזאת, בע"ז כתיב (שמות ל"ב:ל"א) אנא חטא העם הזה וגו', ואלו בלשון הרע כתיב (תהילים י"ב:ד') יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות לכך נאמר (משלי י') מות וחיים ביד לשון:

ובמדרש תהלים (תהילים ל"ט:ב') אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני קשה לשון הרע מע"ז שכשחטאו ישראל במדבר לא נחתם עליהם גזר דין עד שחטאו בפיהם שנאמר (דברים ה':כ"ה) וישמע ה' את קול דבריכם וגו' וכתיב (מלאכי ב':י"ז) הוגעתם ה' בדבריכם במעשיכם לא נאמר אלא בדבריכם וכן אמר (ישעיהו ג':ח') כי כשלה ירושלים ויהודה נפל כי לשונם ומעלליהם אל ה', וכן הוא אומר (ירמיהו י"ב:ח') היתה לי נחלתי כאריה ביער נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה, וכי בקולה שנאה והלא בקולה אהבה שנאמר (שיר השירים ב':י"ד) השמעיני את קולך אלא בקולה אהבה ובקולה שנאה, בקולה אהבה השמעיני את קולך וגו', בקולה שנאה נתנה עלי בקולה וגו' הוי אומר מות וחיים ביד לשון, וכן מרים נענשה בצרעת שנאמר (במדבר י"ב:א') ותדבר מרים ואהרן במשה מה היה ענשה צרעת דכתיב (שם) ויפן אהרן אל מרים והנה מצורעת וכתיב (שם) ויחר אף ה' בם, מה כתיב אחריו (דברים כ"ד:ט') זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים, והלא דברים ק"ו ומה מרים שלא דברה אלא באחיה ושלא בפניו ולא נתכונה אלא להחזיר לו אשתו כן, המסתר לשון הרע בפני חבירו על אחת כמה וכמה, מה כתיב למעלה מן הענין (שם) השמר בנגע הצרעת, ואף אהרן שהיה כהן גדול נגעה בו ידו של הקב"ה שנאמר ויחר אף ה' בם. בם באהרן ומרים אלא שאהרן נתרפא מיד ומרים לאחר שבעה ימים שנא' (במדבר י"ב:ט"ו) ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים, וזהו שאמר (ויקרא י"ד:ב') זאת תהיה תורת המצורע מצורע מוציא שם רע ולכך היה קרבנו שתי צפרים חיות. ודרז"ל אמר הקב"ה יהא קרבנו צפרים שקולן מצפצף יבא הקול ויכפר על הקול. וכן אתה מוצא בנחש הקדמוני על שאמר לשה"ר על בוראו לפיכך נצטרע שנאמר (בראשית ג':י"ד) ויאמר ה' אלהים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה מכל הבהמה. במה אירורו בצרעת נאמר כאן ארור אתה ונאמר להלן (ויקרא יט) צרעת ממארת היא, אמר רב הונא בשם רבי יהושע בן לוי הסלעים שהם על הנחש זו היא צרעתו ולא עוד אלא בעלי מומין מתרפאין לעוה"ב והוא אינו מתרפא. בבני אדם כתיב (ישעיהו ל"ה:ו') אז ידלג כאיל פסח ותרון לשון אלם. וכן כתיב (שם סה) זאב וטלה ירעו כאחד אבל נחש אינו מתרפא לעוה"ב שנאמר (שם) ונחש עפר לחמו לפי שהוריד את הבריות לעפר ומי גרם לו שסיפר לה"ר:

יש דבור שהוא לשון הרע ויש שאינו לה"ר אלא אבק לה"ר. והנה רז"ל ביארו לנו דבור לה"ר מהו והוא שאמרו (ערכין דף טו:) היכי דמי לה"ר כגון דאמר היכא איכא נורא אלא בבית פלניא. ואמרו רז"ל בב"ב (דף קסד:) פרק גט פשוט ג' עבירות אין אדם ניצול מהן בכל יום. הרהור עבירה ועיון תפלה ולה"ר לה"ר סלקא דעתיה אלא אימא אבק לה"ר. קשה לה"ר יותר משאר עבירות שכן הזכיר ירמיה ג"פ העל אלה לא אפקד בם נאם ה', הזכיר תחלה באיסור אשת איש (ירמיהו ה':כ"ט) סוסים מיוזנים משכים היו וגו'. וסמיך ליה (שם) העל אלה לא אפקד בם נאם ה' אם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי, והזכיר אחרי כן בעון מי שמקבץ ממון בשקר (שם) ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה ע"כ גדלו ויעשירו וגו' וסמיך ליה העל אלה לא אפקד בם נאם ה'. והזכיר שלישית בבעלי לה"ר (שם ח) חץ שחוט לשונם מרמה דבר בפיו שלום איש את רעהו ידבר ובקרבו ישים חרבו וסמיך לי' העל אלה לא אפקד בם וגו' לא הזכיר מלת בם אלא על לה"ר להורות שהעונש יחול בגופם ממש:

כמה בני אדם חושבין שאין חטא הלשון חמור כחטא המעשה וע"ז אמר שלמה המלך ע"ה (משלי כ"ה:י"ח) מפיץ וחרב וחץ שנון איש עונה ברעהו עד שקר. יאמר אל תחשוב שאין היזק הלשון אלא הדבור בלבד ואינו חטא המעשה אבל הוא חמור כל כך כאלו לקחת מפיץ והוא מין ממיני הזיין שנא' (יחזקאל ט':ב') ואיש כלי מפצו בידו וכן (ירמיהו נ"א:כ') מפץ אתה לי. וכאלו לקחת חרב וכאלו לקחת חץ שנון והכית בהם, ולכך המשיל הלשון לשלשה דברים הללו ואם העדת בדבר המחייבו מלקות הנה הוא מפיץ ואם בדבר המחייבו הריגה הנה הוא חרב ואם בדבר המחייבו סקילה הרי הוא חץ שנון:

מותר לספר לה"ר על בעלי מחלוקת שנא' (מלכים א א':כ"ו) ולי אני עבדך ולצדוק הכהן, וכל מי שאינו מספר לשון לה"ר ואינו מחזיק במחלוקת על אותם שאינם נוהגים כשורה הוא נענש בזה, וכן אמר הכתוב (הושע י':ט') מימי הגבעה חטאת ישראל וגו' שם עמדו, כלומר אם שם עמדו, יאמר הדור הזה לא השיגה אותם בגבעה לבער הרע כמו שהשיגה מלחמה לאנשי הדור ההוא. וענין מימי הגבעה כלומר מן הזמן ההוא חטאתם להקב"ה והיה הדור ההוא טוב יותר מזה כי בערו את הרע בענין הפילגש והחזיקו מלחמה עליהם ואתם לא כן כי אלו הייתם בדור ההוא לא עשיתם כמותם לבער הרעות מקרבכם:

יתחייב אדם לשמור דרכיו מחטוא בלשונו ושלא ישתמש בדבורו באחד מדרכי החטא, כי הדיבור באדם מצד הנפש המשכלת שבו ועמו יש לו יתרון על כל שאר בעלי חיים. וע"כ צריך הוא להזהר בעצמו ושיציל את נפשו שלא יענישנה בלשונו. וכן אמר שלמה (משלי יא) שומר פיו ולשונו שומר מצרת נפשו: